

Горан Максимовић¹

Универзитет у Нишу

Филозофски факултет

Департман за српску и компаративну књижевност

**ЛИРСКИ КРУГОВИ
ЉУБОМИРА НЕНАДОВИЋА
СА ПОСЕБНИМ ОСВРТОМ НА ЊЕГОВО
ХУМОРИСТИЧКО-САТИРИЧКО ПЈЕСНИШТВО**

САЖЕТАК: У огледу је анализирано лирско пјесништво Љубомира Ненадовића (1826-1895), као обиман а занемарен сегмент његовог књижевног рада. Издвојени су доминантни лирски кругови (родољубиви, љубавни, рефлексивни, дидактички и хумористичко-сатирички), изложен је кратак преглед најзначајнијих пјесама из сваког од наведених кругова, да би иза тога посебна пажња била посвећена хумористичко-сатиричком циклусу пјесама и лирских басни и параболо, за које вјерујемо да су и данас очувале највише естетских вриједности од свих Ненадовићевих пјесничких текстова.

КЉУЧНЕ РИЈЕЧИ: Српски романтизам, лирско пјесништво, родољубива лирика, љубавна лирика, рефлексивна лирика, дидактичка лирика, хумористичко-сатиричка лирика, лирске басне, лирске параболе.

1.0. За више од пола стољећа књижевног рада, Љубомир П. Ненадовић (1826-1895), лирском пјесништву је спонтано додијелио привилеговано мјесто. Писање је започео и завршио стиховима. Први штампани рад му је пјесма „На Видовдан год. 1843” (објављен 1843. године у листу Подунавка), а затим су услједиле и друге лирске пјесме испјеване у знаку моралистичког и просвјетитељског погледа на свијет и функцију пјесништва. Нимало случајно једна од најпознатијих међу тим раним пјесмама носила је наслов „Доситејева реч”. У каснијим годинама равноправно мјесто са том „рационалном дидактиком” заузимала је и лирика испјевана у духу „националне романтике”, карактеристичне за педесете године српског 19. вијека.² Последњи датирани књижевни записи из 1893. године такође су били у стиховима. У том дугом низу година, Ненадовић је испјевао знатан број лирских пјесама. Прву збирку објавио је у Земуну 1849. године под насловом Песме Љубомира М. Ненадовића, а сачињавала су је укупно 22 пјесничка текста, међу којима је био уврштен и превод Биргерове Леноре. Друго и проширено издање исте књиге објављено је у

¹ goranm@filfak.ni.ac.rs

² Трифун Ђукић, „Књижевни лик Љубомира П. Ненадовића”, предговор у књизи *Целокупна дела Љубомира П. Ненадовића*, приредио Трифун Ђукић, Народна култура, Београд, 1939, стр. XXXII.

Земуну 1860. године.³ „По угледу на Шилерово Звоно написао је неколико већих песама, као што су: Попара, Кузман, Манити глумац, Столар, Једна ноћ, Бербер Трајко”.⁴ Потребно је нагласити да је Ненадовић објавио и неколико лирских и епских спјевова: Славенска Вила (1849), Хрват-баша црногорски (1859), Дојчиновић Војин (1861), Снага Народа (1871). Колико је, поред путописног, велики значај придавао пјесничком раду, можда најбоље потврђује чињеница да је Ненадовићева приступна академска бесједа, када је 1888. изабран за члана Српске Краљевске Академије, била посвећена поезији. У тој расправи, која је свакако била претенциозно насловљена као „Поглед на поезију и њен утицај на човечанство”, Ненадовић износи вјеровање да поезија „као неки дух као селенски ум, трепти у целој природи” и тако „загрева свако велико срце”.⁵

Као лирски пјесник Ненадовић је на тематској, идејној и поетичкој равни, током више деценија пјевања, оформио најмање пет сродних пјесничких цјелина, тј. доминантних лирских кругова. Издвајамо родољубиви, љубавни, рефлексивни, дидактички и хумористичко-сатирички лирски круг. Након кратког прегледа најзначајнијих пјесама из сваког од наведених кругова, посебно ћемо се осврнути на хумористичко-сатирички циклус пјесама и лирских басни и параболоа, које су и данас очувале највише естетских вриједности од свих Ненадовићевих пјесничких текстова.

1.1. Као родољубиви пјесник, Ненадовић је имао велики углед међу српском публиком, а неке од пјесама: „Снага народа”, „Груда земље”, „Аманет с неба”, „Мрве хлеба”, „Општа кућа”, „Зора”, „Црногорски рањеник”, „У војсци 1877. године”; које су углавном испјеване након другог боравка у Црној Гори (с прекидима од 1874. до 1878. године), са одушевљењем су „учене напамет и рецитоване”.⁶ У већини других примјера, Ненадовићеве „патриотске песме нису херојске већ, најчешће, пригодне”.⁷

По разноврсним значењима, по складној форми стихова лирских осмераца, по одмјереним римама углавном парним римама, по искреном и снажном родољубивом осјећању, на крају по умјетничкој

³ Опширно о био-библиографским појединостима из живота и књижевног рада Љубомира П. Ненадовића видјети: Драгољуб Влатковић, „Ненадовић Љубомир”, *Лексикон писаца Југославије*, књ. IV, Матица српска, Нови Сад, 1997, стр. 669-674.

⁴ Јован Скерлић, „Љубомир П. Ненадовић”, *Историја нове српске књижевности*, приредио Јован Пејчић, Завод за уџбенике, Београд, 1997, стр. 185.

⁵ Љубомир П. Ненадовић, „Поглед на поезију и њен утицај на човечанство”, *Целокупна дела Љубомира П. Ненадовића*, приредио Трифун Ђукић, Народна култура, Београд, 1939, стр. 929.

⁶ Трифун Ђукић, нав. дјело, стр. XXXIV-XXXV.

⁷ Миодраг Поповић, „Љубомир Ненадовић”, *Историја српске књижевности-Романтизам*, књига друга, Завод за уџбенике, Београд, 1985, стр. 168.

снази у цијелости, неприкосновено мјесто међу Ненадовићевим родољубивим стиховима припада пјесми „Снага народа”. Утемељена је на лирској интерпретацији косовског мита, што је нарочито успјешно изложено у уводним стиховима: „И преби се сабља бритка,/ И златна се круна смрви,/ И сврши се страшна битка,/ И потону све у крви”,⁸ а затим на реинтерпретацији народне епске легенде о томе да Марко Краљевић, као једини који је од великаша преживио Косовски бој 1389. године, није умро него је заспао уз помоћ посестрима виле, а пробудиће се кад куцне час за ослобођење српског народа. Наведена легенда, поред усмене епске интерпретације, те поред Вуковог записа у Српском рјечнику (1818. и 1852. године), добила је значајно мјесто и у умјетничкој књижевности која је непосредно претходила Љубомиру Ненадовићу. Мислимо на Стеријину драму Сан Краљевића Марка, из 1848. године. Осим тога, Ненадовић у пјесничкој форми излаже све крупније датуме српске историје од косовске катаклизме, преко Велике сеосбе под вођством патријарха Арсенија Чарнојевића 1689. године, па све до почетка великих устанака и ослободилачких ратова у 19. вијеку.

Значајно је нагласити да у Ненадовићевим патриотским стиховима нема ратоборног одушевљења, нема декламаторског тона, по чему се у суштини разликовао од других романтичарских пјесника српских: „То је миран, сталожен патриот, који препоручује слогу и миран, смишљен рад на општој ствари”.⁹ У том смислу је нарочито репрезентативна пјесма „Сложна кућа”, у којој долази до изражаја благонаклона поука да је поред слободе Српства, подједнако потребна и национална слога, те заједнички рад на свим пољима за опште добро народа. Чак и онда када покушава бити ратоборан, као у пјесми „У војсци 1877. године”, Ненадовић се на крају препушта рефлексима о јунаштву и слави, о опадању и пропасти, о исконској жудњи народа за слободом, о правичности и честитости.

1.2. Као љубавни пјесник Ненадовић се формирао у генерацији младих српских романтичара из четрдесетих и педесетих година 19. вијека (Васа Живковић, Јован Илић, Богобој Атанацковић, Стеван Владислав Каћански, Милица Стојадиновић Српкиња...), која је слиједила Радичевићеву идеализацију и обоготворење љубавног идеала,

⁸ Интересантно је размишљање, иначе, престрогог Љубомира Недића о почетним стиховима ове пјесме: „Та би песма, да је цела овако испевана, била јединствена песма, једна од оних које трају докле траје језика на којем су оне испеване. И оваква каква је, она нам се допала [...] што је у њој онако истинито опевана наша српска туга и наше српско надање”. (Љубомир Недић, „Љ. П. Ненадовић”, *Студије и критике*, приредио Иво Тартаља, Српска књижевна критика, књ. 7, Матица српска-Институт за књижевност и уметност, Нови Сад-Београд, 1975, стр. 251-252).

⁹ Исто, стр. 250.

али без еротске и сензуалне глорификације. Њихова осјећања су уздржанија, понекад и сасвим прикривена или тек наговијештена, али су снажна, искрена и најчешће испјевана конкретним дјевојкама и женама.¹⁰

У љубавним стиховима Љубомира Ненадовића, из циклуса под насловом „Лаури”, који су започети и једним дијелом испјевани у Италији 1851. године, поред устаљене слике идеалне драге, која је обликована кроз помало хладна каталожка поређена („Ситни јој зуби ко камен драг”, „Њезин је осмех ко сунце благ”), препознајемо и ефикасна лирска онеобичавања: „Кад разговара// Речима ствара// У мојој души небески рај”), али и наглашену пјесникову свијест да се стиховима не може надомјестити неостварена љубав.

1.3. Као рефлексивни пјесник Ненадовић носи типичну романтичарску свијест о свемоћи поезије. Нарочито у стиховима пјесме „Све и свуда”, глорификује ту врсту моћи, вјерује да је поријекло поезије космичко и божанско, да поезији нема почетка, нити краја, те да је једина свевремена ствар у васколиком свијету. У стиховима „Последње песме”, та свемоћ је метафорички исказана као „један минут мали”, који су од вјечности Богови подарили људском роду.

Ненадовић вјерује у романтичарску визију о бескрајности свијета, због које жуди за упознавањем далеких и непознатих простора. Отуда је у овом кругу његових пјесама честа метафора путника и путовања („Једна ноћ”, „Хајде тако право”, „Попара”, „Путем ждрале”). Нарочито је драгоцјена, у том погледу, пјесма „Путем ждрале”, у којој Ненадовић поздравља крилата јата путника док одважно („као низ бисера”), прелазе равнице, брегове и ријеке, како би са сњежног сјевера допловили у топлоту. Тај њихов истрајни лет, буди миле успомене у пјесниковој души и подсјећа га на младост кад је и сам путовао у далеке и непознате крајеве.

Привлачила га је и космичка тематика, при чему је „васиону доживљавао као бескрајно кретање, а све људско само као тренутак, магновење”.¹¹ Као у лирском пјесништву Симе Милутиновића Сарајлије, Петра Другог Петровића Његоша, Бранка Радичевића (као оних пјесника који су му претходили), те касније нарочито у пјесништву Лазе Костића, Ненадовића интересује одговор на питање о мјесту човјека у космосу, о пролазности живота на земљи, о тајнама смрти. Такве су пјесме: „Испод Атоса”, „На обали океана”, „Гронуо”, „На гробу филозофа Шопенхауера”. Међу њима је нарочито карактеристична пјесма „На обали океана”, у којој пјесник загледан у ноћно

¹⁰ Видјети опширно о томе: Горан Максимовић, „Љубавна лирика српског романтизма”, предговор у антологији *Никад није вито твоје тело*, Антологија љубавне лирике српског романтизма, Српска књижевна задруга, Београд, 2005, стр. 5-30.

¹¹ Миодраг Поповић, нав. дјело, стр. 168.

небо посматра звијезде као „варнице мале огња вечитог”. Човјекове мисли продиру мимо њих и нису у стању да огдонетну тајну космоса, нити да препознају границе тог бескрајног простора. Пјесник вјерује да је тако устројена васиона „вечити роб” својих закона, а затим се у форми реторског питања усмјерава на одгонетку дилеме како је могуће да је у читавом том бескрају земни човјек „једина свест”.

1.4. Мада је с правом наглашавано да је поука присутна у готово свим Ненадовићевим пјесмама, могло би се закључити да се као дидактички пјесник најпотпуније исказао у идиличким стиховима посвећеним дјечи и омладини („Доситејева реч”, „Јутро”, „Козарица”, „Врачара”).

Као дидактички пјесник, Ненадовић је сљедбеник просвјетитељских идеја Доситеја Обрадовића, што је нарочито експлицирано у познатој пјесми „Доситејева реч”. Чувена доситејевска идеја о просвећивању народа као нужног предуслова за очување народносне свијести, за очување језика, за стицање и очување слободе, а затим и уједињења свих дијелова раскомаданог Српства,¹² у Ненадовићевој пјесми је попримила облике посљедње, тестаментарне исповиједи и поруке великог просветитеља. Када куцне посљедњи час живота, кад хладно тијело буде сахрањено у окриље земље, а „дух премили” када оде у божанско наручје, највећа награда за умрлог пјесника биће у томе ако Српчад буду долазила на његов гроб и ако буду свјесна „да ту лежи родољубац”. То ће бити највећа награда, они благодарни полупци потомака, који ће учинити да пјесникова душа заиста живи у рајском насељу. То ће бити и залога вјеровања да просвећивање нараштаја није било узалудно, те да ће науке „мили народ” тражити и љубити и у свим будућим временима.

У дидактичким пјесмама долази до изражаја и снажно слављење родитељске љубави према дјечи. Остварено је то најчешће кроз приказивање идиличке слике природе. У пјесми „Јутро” мајка буди свога дјечака Николу и позива га да иде у школу, док је у пјесми „Мала козарица” приказано срећно и безбрижно дјетињство дјевојчице која је по читав дан проводила у природи чувајући немирно стадо коза, а увече би се враћала у идилично окриље породичног дома, гдје су је чекале топле ријечи мајке. Ради се о типично романтичарским сликама природе, у којима је дошло до потпуне хармоније осјећања и доживљаја са аркадијским амбијентом.

Ненадовићевска лирска дидактика долази до изражаја и у шаливом предсказивању будућности, а најчешће љубавне среће и су-

¹² Видјети опширно о томе: Горан Максимовић, „Доситеј Обрадовић као пјесник устанка и традиција српског родољубивог пјесништва у XIX вијеку”, *Први српски устанак у књигама 1804-1813*, Зборник радова са истоименог научног скупа који је одржан у Народној библиотеци Србије, у Београду, 29. маја 2004, организатори: Народна библиотека Србије, Друштво за историју и теорију књиге и читања, Библиотека града Београда, Београд, 2004, стр. 61-74.

срета са суђеним драгим или драгом. Нарочито је то препознатљиво у пјесми „Врачара”, у којој је у форми солилоквија, приказано како на заводљив начин стара Циганка на вашару предвиђања гледајући у длан судбину младој дјевојци.

2.0. Ако би се могло с правом закључити да је у већини пјесама био конвенционалан и монотон, без правог надахнућа и умјетничког полета,¹³ у хумористичко-сатиричким стиховима, Ненадовић је био много убједљивији и морфолошки разноврснији, него у свим другим лирским круговима. Жанровска природа Ненадовићевих хумористичко-сатиричких стихова креће се у широком распону од шаљивих поема и спјегова („Манити глумац”, „Бербер Трајко”, „Шетња једног стенографа по вашару”), преко хумористичких лирских пјесама („Диоген”, „Дервиш”, „Земљотрес”), до сатиричких басни и парабла („Жаба”, „Горила”, „Кошуља”), те епиграма који су обликовани у форми шаљивих рефлексија („Сунцу”, „Смрти”, „Пустињаку”, „Правди”, „Већина”, „Мојсије и Дарвин”, „Марковом шарцу”, „Књижевност и списатељи”), као и надгробних епитафа („Глувом”, „Претилом”, „Манитом”).

2.1. У шаљивим поемама и спјеговима „Манити глумац”, „Бербер Трајко”, „Шетња једног стенографа по вашару”, Ненадовић отвара бројне индивидуалне и колективне, моралне и психолошке аномалије и проблеме српског друштва средином и у другој половини 19. вијека. Управо зато што се опредјељује са сатиричку фокализацију стварности, Ненадовићев лирски глас је одјенут у рухо оних „комичних маски” које су слободне да саопште и оне непријатне истине, а да им то нико не узме за превелико зло. У једном случају је то својеврсна стеријинска маска „махнитог глумца”, у другом случају игњатовићевска маска „шаљивца берберина”, а у трећем случају представљена је као својеврсна змајованска шетња по народним вашарима и суочавање са непосредним животним истинама и заблудама. Тако осмишљени комични јунаци „стварају око себе посебне мале светове, посебне хронотопе”, а затим доприносе новим и пренесеним значењима, понекад сасвим супротним од онога што на први поглед излажу, тако да лако и непогрешиво препознају наличје и лаж сваке животне ситуације.¹⁴

¹³ Љубомир Недић, нав. дјело, стр. 242-256.

¹⁴ Таква позиција је аналогна са Бахтиновим мишљењем о улози објешењака, лакрдијаша и луде у развоју семантичких простора еропског романа: „Они имају нарочиту особеност и право – да буду туђи у овом свету, не солидаришући се ни са једном од постојећих животних ситуација у том свету, ниједан им не одговара, виде наличје и лаж сваке ситуације. Зато могу да се користе било којом животном ситуацијом само као маском. Код обешењака још постоје нити које га повезују са стварношћу; лакрдијаш и луда 'нису од овог света' и ато имају посебна права и привилегије. Ти ликови се и сами смеју, и њима се ругају” (Михаил Бахтин, *О роману*, превео Александар Бадњаревић, Нолит, Београд, 1989, стр. 278).

У том смислу Ненадовићевог „Манитог глумца”, можемо посматрати као сатиричку поему испјевану кроз укупно 270 стихова (од тога 242 дванаестерца и 28 кратких епилошких стихова шестераца и седмераца), у којој се кроз позоришне маске старог глумца, који је спознао тајне свијета играјући најразноврсније улоге на сцени (од сурових а глупих деспота до мудрих слугу, од злих краљевића до понизних поданика), расправља о људској глупости и грамзивости, о поданичком и пузологичном менталитету. Та необична позоришна маска, представља извор бескрајне глумачке слободе, подједнако на сцени као и у животу, а наспрам тога публику чине прави робови конвенција и дужности.

У спјеву „Бербер Трајко” иза маске комичног лакрдијаша и љубавника са тамбуром у рукама, из хумористичке, ведре и безбрижне перспективе, разоткривају се бројне животне истине. У десет поглавља испјеваних у доминантним стиховима дванаестерцима, који су ритмички веома успјешно испрекидани кратким лирским стиховима шестерцима и седмерцима у којима су испјевани епиграми „мудрог берберина”, сазнајемо бројне парадоксе берберског погледа на свијет. Што је више бербера све су дуже браде, што је више стражара све се више краде, што је више богатих сиротиња већа, што је више судија, то је правда рјеђа, што је више рујна вина све се жедни више, што је штампа слободнија све се луђе пише. На крају, берберин признаје да му ништа не пада од свега тога тешко, али не може да прежали што Бог браду и цурама дао није, тако да би и дјевојка у коју је заљубљен морала доћи код њега да се брије.

Шаљива маска „стенографа” који шета по српском вашару, из поеме „Шетња једног стенографа по вашару”, хумористички доживљај заснива на карневалској слици живота, на спајању узвишеног и ниског, трагичног и комичног, на чудној вреви и чудној смјеси ускомешалог живота, у којем се виче и псује, хвали и слави, продаје и купује, лаже и надлагује. Кулминацију вашарске атмосфере представља приказивање „комедије”, тј. циркуса испод чије шатре се представљају славна дјела снажнога Херкула и слично.

2.2. У краћим хумористичко-сатиричким лирским пјесмама, Ненадовић спаја поуку са безазленим хумором. У пјесми „Диоген”, кроз снажну дидактику, долази до изражаја сатиричко-критички поглед на историју цивилизације. Мудри Диоген, који је презро сва добра лажљивог свијета и у бурету пронашао своје идеално станиште, сагледава живот кроз бројне парадоксе. Од тога да је моћне краљеве којима је свијет био мали посматрао како умиру као пси, до тога како је у јуначкој Спарти посматрао кукавичлук, а у мудрој Атини глупост. Посматрао је мудре филозофе: Сократа, Платона, Демостена, Зенона и Стојике, како се муче са својим лудилом. Демостен са презиром пјева

о Филиповом сину Александру Македонском, назива га „живом лешиниом” која је згњечила многе народе. На крају Демостен наглашава да једино пјева у славу Сунца, „красоте неба”.

У пјесми „Дервиш” хумористичко осјећање испјевано је у тону винске еклоге. Вину наклоњени Дервиш иронично саопштава да је његова вјера лијепа „ал јој само уди: што нам воду хвали а вино нам куди”. Зато док чашама вина исправља ту очигледну неправду узвикује Пророку да зажмури док испије чашу до дна. Наручујући све нове и нове чаше вина од механције, Дервиш се толико опија да више нема снаге да пије, али моли механцију да му донесе буре да се бар с њим гледа. У пјесми „Земљотрес”, ведрим хумористичким тоном је описан чудесан догађај са Свете Горе када су се затресли и земља и море јер је млада и лијепа Анђелија крочила на тло овог монашког полуострва.

2.3. У лирским баснама и параболома („Жаба”, „Горила”, „Косуља”), Ненадовић на хумористичан и сатиричан начин, кроз уобичајену поуку, разоткрива неке од животних истина и сазнања. Полазећи од алегоријске и параболне природе басне као књижевне врсте, а наслањајући се на националну доситејевску природу баснописања, као и европску књижевну традицију од античког баснописца Езопа, од Француза Лафонтена до Руса Крилова, јунаци Ненадовићевих лирских пјесама су животиње, биљке, натприродна бића, али увијек као носиоци и оличење људских врлина и мана, поступака и радњи. У наративном дијелу лирске пјесме Ненадовић развија параболски поступак, који може бити заснован на алегоричности, афористичности, сатиричним персифлажама и спонтаном хумору, док у пјесничким поентама излаже специфична лирска наравоученија заснована на дидактичности, те извођењу поука о животу који је заснован на вјечитом укрштању добра и зла, врлина и мана, поштења и непоштења.

То је нарочито очигледно у лирској басни „Жаба”, у којој се кроз алегорију о неспутаној моћи и снази орла, али и упорности жабе, која је подједнако као и орао који је на висине свикао доћи на крилима, имала снаге да се успуже на високи бријег, излаже животна истина о људским дјелима чија се снага подједнако налази у истрајности и упорности малих и сићушних, на првих поглед немоћних и нејаких, а не само јаких и доминантних бића. У лирској басни „Горила (Мајмун)”, у наративном дијелу пјесме, у којем доминира топос идиличне природе топле Африке, кроз разговор гориле и роде, разоткривамо истине о бездушном животу на европском континенту. Рода казује да у Европи ниједно биће не може да пронађе мир и задовољство, при чему су нарочито угрожене све животињске врсте, а главни кривац за то је људска бездушност и грамзивост. У пјесничкој поенти, басновитом наравоученију, рода саопштава горили да је најстрашније то што

људи тврде како су потекли од мајмуна. Након тог сазнања и страшне поруге, Горила ће пресвиснути од туге.

Када је ријеч о лирским параболома, запажено мјесто припада Ненадовићевој пјесми „Кошуља”, која би се могла посматрати и као претходница познате сатиричне пјесме Војислава Илића „Маскенбал на Руднику”. У некој далекој и непознатој земљи разболио се калиф, „цар од сто држава”, а љекари су му казали да ће се излијечи само ако обуче кошуљу некога од својих поданика који је потпуно задовољан и срећан. Након дуге потраге, испоставило се да нико, ни међу богатима, ни међу сиромашнима, није био срећан у тој земљи. На крају су ипак пронашли једног срећног човјека, неког старог овчара „дуге беле браде”, који је живио у самоћи далеко од свијета и калифове окрутне власти. Међутим, кад су му затражили кошуљу, испоставило се да тај сиромашак, обучен „у дугу хаљину опасану ликом”, уопште нема кошуље.

Кад је ријеч о Ненадовићевим лирским баснама и параболома потребно је насласити да је он „у обрађивању тог рода књижевности, био врло срећне руке”.¹⁵ Зато није случајно да су као такве имале својих настављача у српској поезији с краја 19. и почетка 20. вијека, а један од најуспјешнијих био је Милорад Ј. Митровић (1866-1907), који је у лирским баснама правио сатиричке параболе о савременим друштвеним аномалијама („Пас и његова судба”, „Свиња реформатор”, „Лав и лицемери”, „Млади орао”, „Веће врана”, „Орао, врана и споменик”, „Кобац и стари врабац”, „Лав и магарац”, „Зечја интерпелација”).

2.4. Ненадовићеви епиграми обликовани су на два начина: у форми шалвих рефлексива („Сунцу”, „Смрти”, „Пустињаку”, „Правди”, „Већина”, „Мојсије и Дарвин”, „Марковом шарцу”, „Књижевност и списатељи”), те у форми надгробних епитафа („Глувом”, „Претиллом”, „Манитом”).

Када Ненадовић размишља о свјетлости и моћи сунца, о пролазности живота и смрти, о судбини и заблудама усамљеног пустињака, о правди и неправди, о глупости и празновјерости већине, о бесмртности Марковом шарца, о књижевности и књижевницима, комично је најчешће постигнуто језичким средствима: кроз игру ријечи и шалвива поређења, захваљујући којима су остварени добри мисаони обрти и ефикасне поенте веома блиске апофтегмама. У епиграму „Сунце” сва задивљеност пред снагом овог небеског тијела које је извор свеколиког живота, спласне онога часа када се присјетимо да пакосници казују како на њему „пега има”: „Ма колико да си сјајно,/ И да лепо грејеш свима;/ Опет вели свет пакосни/ Да на теби пега

¹⁵ Марко Цар, „Љубомир П. Ненадовић”, *Моје симпатије*, Издавачка књижевница Скерлић, Београд, 1932, стр. 75.

има.” У епиграму „Пустињаку” доведен је у питање не само испоснички живот, него и само вјеровање у загробни живот: „Пост, мучење и самоћа,/ У рају ти живот спрема;/ Ала си се преварио/ Ако оног света нема.” У епиграму „Правди” разоткривен је трагикомични парадокс који прати правду, она је такве хуле среће да је сви траже, а нико је неће: „Дух твој к небу све се више пење,/ Гроб твој свуд је, свака стопа земље./ Ти си добра, ал си уде среће:/ Свак те тражи а нико те неће.” У епиграму „Мојсије и Дарвин” актуелизоване су расправе о еволуционистичкој теорији постанка људског рода: „Стара глупост дигла људе/ К подобју дивног Бога;/ Нова мудрост спустила их/ До мајмуна репатога.” У епиграму „Књижевност и списатељи”, проблематизован је свагда сиротињски положај и друштвена одбаченост писаца: „Књижевности, та шта ћемо/ Једно друго кривити?/ Нит можемо ми од тебе,/ Нит ти од нас живити.”

Као што је то био и случај са лирским баснама и параболома, сродне пјесничке епиграме, након Ненадовића писао је већ поменути Милорад Ј. Митровић, који је кроз оштре инвективе жигосао савремене људе и прилике („Кокета удавача”, „Трећи гроб”, „Примеран учитељ”, „Изгласасмо буџет”, „Срећна земља”, „Примерна супруга”).

Кад је ријеч о надгробним епитафима, Ненадовића можемо посматрати као неконвенционалног Стеријиног ученика и настављача, јер у смрти или у лудилу види тихо пристаниште и луку спаса од свагда немирног и суровог живота. За разлику од Стеријиног песимизма, Ненадовићеве стихови у складу са хумористичко-сатиричким погледом на свијет садрже више ведрине и понеку искру оптимизма. „Упркос трошности свега људског, као и други романтичари, верује у идеал, што његовој суморној песми даје неке благе, добродушне и спокојне тонове.”¹⁶ То је нарочито карактеристично у епиграму „Глувом”, у којем је физиолошки недостатак сагледан као предност: „Кад заори Божја труба,/ Ти је нећеш моћи чути;/ Благо теби што међ људе/ Нећеш више васкрснути.” Док је у епиграму „Манитом”, лудило сагледано као природно стање читавог изоглављеног свијета: „Та у лудој кући ти си/ Читав живот свој провео./ – Јесам, ал ми кућа беше/ Читав овај свијет бео.”

3.0. Ненадовић је у српској критици често потпуно оспораван као лирски пјесник. Најрадикалнији у томе је био Љубомир Недић, који је тврдио како у Ненадовићевим пјесмама нема, уопште, никакве поезије.¹⁷ Из данашње читалачке перспективе јасно је да је Ненадовићева улога у развојним токовима српског пјесништва у 19. вијеку била поетички веома корисна. Ненадовић се књижевно формирао у

¹⁶ Миодраг Поповић, нав. дјело, стр. 169.

¹⁷ Љубомир Недић, нав. дјело, стр. 242-256.

педесетим годинама обједињавајући два доминантна поетичка тока српске књижевности: објективни утемељен на снажном наслијеђу доситејевске просвјетитељске дидактике, видаковићевског сентиментализма и псеудокла-сицистичке лирике; те субјективни утемељен на вуковској традицији народне пјесме и националне романтике. У том погледу, у другој половини 19. вијека, Ненадовићево пјесништво успоставља поетичке мостове подједнако према настављачима субјективне и објективне пјесничке школе. Према Змају, Јакшићу и Костићу из романтичарске традиције, те према Војиславу Илићу и Милораду Ј. Митровићу, као обновитељима школе објективне лирике. То је нарочито уочљиво у Ненадовићевим лирским баснама и параболама, те хумористичко-сатиричким стиховима, који и данас завређују обновљену умјетничку пажњу и тумачења.

ЛИТЕРАТУРА:

Цар 1932: Цар, Марко. Љубомир П. Ненадовић. In: *Моје симпатије*. – Београд. – с. 60-95.

Ненадовић 1939: Ненадовић, Љубомир П. Поглед на поезију и њен утицај на човечанство. In: *Целокупна дела Љубомира П. Ненадовића*. Приредио: Трифун Ђукић. – Београд. – с. 922-929.

Ђукић 1939: Ђукић, Трифун. Књижевни лик Љубомира П. Ненадовића. In: *Целокупна дела Љубомира П. Ненадовића*. Приредио: Трифун Ђукић. – Београд. – с. V-XXXIX.

Недић 1975: Недић, Љубомир. Ј. П. Ненадовић. In: *Студије и критике*. Приредио: Иво Тартаља. Српска књижевна критика. Књ. 7. – Нови Сад-Београд. с. 242-269.

Поповић 1985: Поповић, Миодраг. Љубомир Ненадовић. In: *Историја српске књижевности-Романтизам*. Књига друга. – Београд. – с. 167-188.

Бахтин 1989: Бахтин, Михаил. О роману. Превео: Александар Бадњаревић – Београд. – с. 277-285.

Скерлић 1997: Скерлић, Јован. Љубомир П. Ненадовић. In: *Историја нове српске књижевности*. Приредио: Јован Пејчић. – Београд. – с. 183-186.

Влатковић 1997: Влатковић, Драгољуб. Ненадовић Љубомир. In: *Лексикон писаца Југославије*. Књ. IV. – Нови Сад. – с. 669-674.

Максимовић 2004: Максимовић, Горан. Доситеј Обрадовић као пјесник устанка и традиција српског родољубивог пјесништва у XIX вијеку. In: *Први српски устанак у књигама 1804-1813*. Зборник радова. – Београд. – с. 61-74.

Максимовић 2005: Максимовић, Горан. Љубавна лирика српског романтизма. In: *Никад није вито твоје тело. Антологија љубавне лирике српског романтизма*. – Београд. – с. 5-30.

Максимовић 2009: Максимовић, Горан. Милорад Ј. Митровић (Београд, 1866-Београд, 1907). In: *Бестселер*. Год. IV. Број 73. – Београд. – с. 4.

Goran Maksimovic

**THE LYRICAL CIRCLES OF LJUBOMIR NENADOVIC WITH
AN OVERVIEW OF HIS HUMOROUS AND SATIRICAL
POETRY**

Summary

The essay analyzes the lyrical poetry of Ljubomir Nenadovic (1826-1895), which is a substantial but neglected portion of his literary work. The dominant lyrical circles are singled out (patriotic, love, reflexive, didactic, and humorous-satirical), and a brief overview of the most relevant poems from each of the given circles is presented. Subsequently, specific attention is paid to the humorous and satirical cycle of poems and lyrical fables and parables, which we believe even today preserve the most aesthetical value among all poetic texts by Nenadovic. In analyzing individual poems it is shown that, in terms of genre, the humorous and satirical verses by Nenadovic span a broad range, from comical poems and cantos („The Frantic Actor”, „Trajko the Barber”, „A Stenographer’s Walk along a Fair”), over humorous lyrical poems („Diogenes”, „Dervish”, „Earthquake”), to satirical fables and parables („The Frog”, „The Gorilla”, „The Shirt”), and epigrams presented as comic reflections („To the Sun”, „To Death”, „To the Hermit”, „To Justice”, „The Majority”, „Moses and Darwin”, „To Marko’s Skewbald Horse”, „Literature and Writers”), as well as tombstone epitaphs („To the Deaf”, „To the Threatening”, „To the Frantic”).